

konstituált többség jogát léteztetik a kisebbségi csoportokkal és az egyénnel szemben. A stratégiai tudatos ellenőrzés karámjába nem szorítható öncélú tevékenységek állam- és társadalomellenesek, mert előre nem látott és kontrollálhatatlan eredményekhez vezetnek. A kollektivistá gondolkodás nem tűri azt az állapotot, amelyben bármely ügy vagy eszme mellett érvelhet valaki, hiszen egy ilyen esetben neveltségessé válna az uralkodó csoport azon joga, hogy meghatározza, mit kellene gondolniuk és hinniük a jámbor állampolgároknak.

Hayek szerint minden következetes szocialista pályája, aki képtelen türelmet tanúsítani az eltérő vélemények iránt, a náciizmusba torkollik, ahogy ezt nemegy szocialista életrajza példázza. A nemzeti szocializmus elrettentő erejét gyakran figyelmen kívül hagyják, mert irracionális mozgalommá fokozzák le, amely antiintellektuális jellegűnek tűnik. Holott éppenséggel erőteljes szerzők eszmerendszerével kell szembenéznünk, akik környértelenül levonják a premisszákból eredő következtetéseket. Az állam iránti áhítatot, a hatalommal szembeni csodálatot, a kollektivismus istenítését, a nacionalizmus és a szocializmus egyesítésének kontextusában olyan jeles szerzők honosították meg, akik értelmiségi produkciója rányomja bélyegét kultúránkra. Julien Benda mintaszerűen megjósolta az

értelmiségi árulását – elszomorító, hogy neves szerzők vetik latba tekintélyüket annak érdekében, hogy igazolják a szolgaságba taszítottak úgymond szükség-szerű sorsát. Megfigyelhető tehát, hogy a totalitáriánus korszak eszmei előkészítésében az értelmiségiek nagy szerepet vállalnak. A szellem amelynek megvilágító erejében hajdanán vakon hittek, nem jelent védelmet a kollektivistá etika szabadságtagadó parancsuralmával szemben. Jeles írók, társadalomtudósok stb. győzögetnek bennünket arról, hogy lojalitással és alázattal tartozunk a kollektivistá célok szentségének s hogy rá kell bízunk magunkat e célok képviselőit végző elitek gondviselésére. Hogy a Törvény Uralmát és az egyéni jogok érvényesítését alá kell rendelnünk a preferált politikai közösség, azaz a nemzet boldogulásának.

Újra divatosá vált a premodern egyenlőtlenség eszméje, a központosított hierarchia gondolata, amely önhittségében és gőgjében kigúnyolja a társadalmi szférák szétválasztására irányuló törekvéseket, a szabadelvű gazdasági tevékenységeket, a liberális hagyományt, az emberi méltóságot és a toleranciát. Így állunk a szabadsággal mostanában – olvassuk figyelemmel Hayek gondolatait a szolgaságba vezető útjainkról.

LOSONCZ Alpár

JUGOSZLÁVIA: AZ EGYMÁST KERESZTEZŐ TÖREKVÉSEK TÉRSÉGE

A. Sajti Enikő: Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság. Szeged, 1991.

Tavaly, az év második felében a Magyarországtudatás-program támogatásával, egy sajátos tanulmánygyűjtemény jelent meg. Mégpe-

dig azért sajátos, mert egy napjainkban végbemenő folyamatot próbál megértetni az olvasóval történeti távlatból, és pedig sikerrel. A kötet jellemzői közé sorolható

az is, hogy szerzőjének a kb. másfél évtizedes munkássága alatt keletkezett frásokat gyűjti egybe. Annak ellenére, hogy ezek a tanulmányok, előadások, különböző időben és céllal készültek, továbbá, hogy különböző időszakokat ölelnek fel, így együtt, egy kötetben megjelentetve, egészet képeznek. A fő kérdések – mint pl. a délszláv népek identitástudata, a jugoszláv eszme megjelenése, fejlődése, győzelme, továbbá az itt élő nem délszláv népek (elsősorban a magyarság) viszonyulása ezen eszméhez és az általa teremtetett valósághoz és fordítva – a kötetben szereplő szinte minden frásban megjelennek: *Nemzetudat és jugoszlávizmus, Jugoszlávia Kommunista Pártja nemzetiségpolitikai koncepciójának formálódása az 1920-as években, A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon, Területrevíziók és a nemzetiségi viszonyok, Magyarok a Vajdaságban 1944 őszén, A jugoszláviai magyarok 1945 után, Történelmi vázlat.*

Az első tanulmány nagy vonalakban bemutatja a jugoszláv eszmét, megjelenésétől betel sültségig. Nem maradnak ki azonban a mélyebb ihletésű elemzések sem, amelyeket megvilágítják ezen eszmének és az idővel köré fonódott ideológiának a gyökereit (illfrizmus) és a benne kezdettől megjelenő kettőséget, ún. kétszintűséget. Mit is jelent ez valójában? A horvátok illfr mozgalma, nyelvi-kulturális mozgalomként indult meg, amely hamarosan átlépett a politika terére is. Elsődleges célja a horvát állam kialakítása volt, de már kezdetben kirajzolódott benne a távoli jövőben létrehozandó délszláv állam körvonalai. Ezt az eszmét dolgozta ki ideológiává a XIX. század második felében J. J. Strossmayer, horvát püspök. Tehát a jugoszlávizmus horvát változata a nemzettől, az alapból kiindulva jutott a szintézisig, ami ez esetben egy közös délszláv államot jelentett. Ebben a koncepcióban fellelhetőek voltak a föderalisztikus elképzelések. A jugoszláv eszme másik, szerb változata, a horváttal ellentétes irányt mutatott. Tekintettel a szerbség

nagyobb szétszórtságára és a szerb társadalom archaikusabb voltára, valamint hagyományaira (ragaszkodás a középkori állameszméhez), látszólag elfogadta a jugoszláv eszmét, de ennek leple alatt a szerbség egy államban való tömörítésén dolgozott, azaz centralisztikus tendenciát mutatott (ez kísérhető végig az 1844-ben megjelent Garašanin-féle Načertanijében – szerb nemzeti programban). Igaz, a horváttal összehasonlítva a szerbek jugoszlávtsága árnyalataiban gazdagabb volt. A horvátokhoz viszonyítva a szerbeknél többen foglalkoztak (egyének, csoportok, szerveztek, pártok stb.) a jugoszláv eszme valóra válthatóságának válfajaival. Így például több föderalisztikus elképzelésük is volt, amelyek nemegyszer etnikailag is, földrajzilag is túlléptek a jugoszlávtságon. Ennek egyik ékes példája a szerb szocialisták felfogása a XIX. század utolsó harmadából és a XX. század elejéről. A szerb pártok közül ők vallották magukénak legőszintűbben a föderalizmus elvét, amely túljutva a jugoszláv kereteken, balkáni viszonylatokban gondolkodott (beleértve a nem szlávokat is, pl. az albánokat). Az itt említett eszmék a XX. század folyamán hol továbbra is csak, mint eszmék éltek, hol pedig a gyakorlatban is megvalósultak. Így az SZHSZ Királyság (a későbbi Jugoszlávia) már az 1918-as megalakulásától kezdve magában hordozta az ellentéteket. Ugyanis már akkor összeütközött a két koncepció: a föderalizmus és a centralizmus. A két legerősebb államalkotó nép ezen egymásnak feszülése az elkövetkező mintegy húsz évre beárnyékolta az új állam politikai életét. Csak 1938-ban, akkor már későn, került sor politikai konszenzusra e két nép között a Cvetković–Maček egyezményvel, amely a horvátoknak egyfajta autonómiát biztosított Jugoszlávián belül. Erre azért volt már késő, mert a demokratikus erők ekkorra „mély álomba” merültek, a szeparatizmus és az elnyomás erői pedig támadásra készen álltak.

Az elmondottak alapján kirajzolódik azoknak az erőknek a hatása, transzformálódása meghatározott keretek kö-

zött, amelyek által és amelyekben kialakult a JKP nemzetiségi koncepciója a 20-as években. Ez a koncepció a mesterséges nemzet (a jugoszláv – egy nemzet, három törzs) elfogadásától, annak teljes elvetéséig, azaz a különböző délszláv népek individualitásáig terjedt. A második tanulmány ezt az átalakulást elemzi behatóan.

A frakcióharcok, valamint a Kominternnel való összecútközések után a jugoszláv kommunisták a 20-as évek végére – felfogva a nemzetiségi kérdés megoldásának fontosságát egy olyan soknemzetiségű államban, mint amilyen Jugoszlávia volt – eljutottak arra a szintre, amelyen egyes polgári pártok már 1918-ban álltak. Ez pedig a jugoszláv állam föderaliztikus átalakításának követelése volt. A párt a háborúba erről a platformról indult, s nem kis népszerűségre és befolyásra tett szert mind a délszláv népek, mind a külföld szemében. S annak ellenére, hogy a szerző megállapítja, miután a párt hatalomra került s új „gondolatörző falakat épített maga köré”, állandósítva a szocialista rendszert (s közben bizonyos mértékű burkolt újracentralizálás is jelentkezett), amit elsősorban az osztályszempontok (kommunista ideológia) diktáltak, el kell ismerni, hogy ezigdig a JKP (később JKSZ) jutott el a legtovább a nemzetiségi kérdés rendezésében Jugoszláviában, még ha más módszerrel erőteljesebben is elősegíthette volna a jugoszláv népek háború utáni integrációját.

A Magyar Párt megalakulásával és az első választásokon (1925-ben) való szereplésével foglalkozó írás, áttekintést nyújt a magyarságot és megmaradását érintő kérdésekről a SZHSZ Királyságban, utalva azokra a korlátokra, amelyeket ez az állam állított a kisebbségek (ez esetben az itteni magyarság) önszerveződése elé.

A területrevíziókkal foglalkozó tanulmány bemutatja miként került sor Magyarország megnagyobbodására 1938

és 1941 között. Ha nem is egészében, de részlegesen megvalósultak a revíziós körök óhajai. Azonban ez a mintegy 70–80 százalékos területnövekedés az addigi nemzeti államot soknemzetiségűvé tette. Ekkor váltak láthatóvá az ellentétek a magyar uralkodó körökön belül. Ugyanis felmerült a kérdés: hogyan beilleszteni az újonnan megszerzett területeket az anyaállamba? Ezeken a területeken többnyire a nemzetiségek domináltak – ami külön nehezítette e területek beilleszkedését – s a két kínáló koncepcióból, egyrészt a háború menete, másrészt gazdasági, kulturális stb. okokból, egyik sem valósult meg. Az egyik rendezési változat a Szent István-i eszmén alapul (képviselői Bethlen és Teleki voltak), tehát lényege a régi rendszer felélesztése volt azzal a különbséggel, hogy helyenként mutatott némi hajlandóságot a nemzetiségek autonómiáját illetően. A másik beillesztési változat képviselői a magas rangú katonai körök voltak, élükön a vezérkari főnökkel (Werth Henrik), akik e területek státusát szoros összefüggésbe hozták Magyarország fő szövetségesének (Németországnak) háborús sikereivel. A háború menete a tervek valóra váltását nem tette lehetővé, s miután Magyarország viszakerült 1937-es határai mögé, rövid ideig a többségi nemzet életét élő magyarság ismét kisebbségi sorba került.

Ez a visszatérés újabb traumákat okozott, mert a háborúból győztesként kikerülő nemzetek többsége a megbékélés helyett a számonkérést alkalmazta a magyarsággal szemben. Itt érkezünk el a kötetben szereplő ötödik tanulmányhoz, amely a vajdasági magyarság ellen 1944 végén és 1945 elején elkövetett erőszakról szól. Ez a téma manapság szinte naponta felmerül, de sajnos legtöbb esetben nem a szakemberek beszélnek róla. A szerző is néhány ezzel kapcsolatos kérdést boncolgat, mint pl.: miért hallgatott és hallgat még mindig erről a történetírás? A választ erre nem könnyű megadni, de tisztában kell lenni azzal, hogy még mindig vannak

olyanok, kiknek a történészek hallgatása érdekében áll. A tudomány azonban az utóbbi időben mégis megtette első lépéseit (lehetőségéhez mérten), s további komoly erőfeszítéseket tesz a téma valós megvilágítása érdekében. Azonban, hogy ezekről az eseményekről tudományos higgadsággal lehessen beszélni – tekintettel a téma „frissességére” – mindenekelőtt egészségesebb politikai közhangulatra volna szükség.

Hasonló a helyzet a kötet utolsó frását illetően is, amely a történetírára nézve úttörő jelleggel bír. Olyan kérdéseket vet fel és próbál történeti módszerrel megmagyarázni, amelyekről ezidáig a történészek nemigen írtak. E témákkal (a

magyarság háború utáni gazdasági, kulturális, oktatási és demográfiai helyzete Jugoszláviában) eddig inkább a szociológusok és a demográfusok foglalkoztak (ill. nem foglalkoztak).

Végül is e kötet hasznos útmutatóul fog szolgálni és egyben része lesz minden olyan próbálkozásnak, amely a magyarság, s nem utolsósorban a kisebbségben élő magyarság problémáival óhajt foglalkozni, nem feledve azt, hogy fontos odafigyelni az események minden részvevőjére (gondolva a körülöttünk élő más népekre is), mert „közös dolgaink” előbbrevitelét csak így remélhetjük.

PÁL Tibor

A BARANYAI SZERB–MAGYAR KÖZTÁRSASÁG

Szűts Emil: Az elmerült sziget. Pannónia könyvek, Pécs, 1991.

Szűts Emil könyvében a „Baranya-kérdés” – Baranya szerb megszállása és a tiszavirág-életű Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaság – több mint három éves történetét dolgozta fel. Egy olyan területről és történelmi idoszakról esik szó, amely a kialakult viszonyok jellegénél és szövevényességénél fogva egyedülálló Magyarország legújabb kori történelmében.

Munkájában a szerző elsősorban széleskörű levéltári kutatásokra alapozott, a felhasznált irodalom jegyzékében pedig megtalálhatjuk a jugoszláv történészek (D. Kecić, A. Mitrović, V. Vinaver) munkáit is. Szűts érdeklődésének középpontjában a politikai történések állnak. Ismerteti az események világpolitikai hátterét, majd – többnyire kronológikus sorrendet követve – rátér a jugoszláv és a magyar állami, valamint a helyi közigazgatási és igazságszolgáltatási szervek vi-

szonyának, helyzetének és tevékenységének alapos elemzésére. Bemutatja a régió társadalmi és politikai csoportosulásainak érdekeit, valamint a megszálláshoz és a magyar államhoz való viszonyulásukat. Sajnos, a térség összetett etnikai szerkezetével, továbbá a gazdaság fejlettségi szintjével és a megszállás ideje alatti nehézségek kérdésével csak nagyon vázlatosan foglalkozik. Ennek ellenére hangsúlyoznunk kell, hogy Szűts Emil könyve a téma eddigi legteljesebb feldolgozása.

A „Baranya-probléma” fölmerülése, közvetlenül a belgrádi katonai egyezmény (1918. nov. 13.) megkötéséhez kapcsolódott. Ez az okmány az Osztrák–Magyar Monarchia által Páduában aláírt fegyverszüneti egyezmény alkalmazására vonatkozott. Előírta a demarkációs vonal meghúzását a Nagy-Szamostól Besztercén át Marosvásárhelyig, onnan a Maros men-